

DLA doktori értekezés tézisei

Farkas Domonkos

Magyar nyelvű gregorián tételek
Dobszay László hagyatékából

Témavezető:

Szendrei Janka

Földváry Miklós István

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti
tudományok besorolású doktori iskola

BUDAPEST

2021

I. A kutatás előzményei

A katolikus liturgikus gyakorlatban az 1960-as évek második felében jelentek meg először a Dobszay László által készített, új, magyar nyelvű gregorián énekek. A hetvenes években a kezdeti kísérletekből egy egyházzenei reformterv bontakozott ki, amely mára megkerülhetetlen tényezővé vált. Idővel számos kisebb-nagyobb kiadvány jelent meg az új énekekkel, amelyek közül több országosan is elterjedt.¹

Az új, magyar nyelvű gregorián tételekről eddig csak kevés tanulmány született. Ezek közül forrás értékűek Dobszay László írásai és Déri Balázsnak adott 2007-es rádióinterjúja.² A téma zenetörténeti jelentőségre világít rá Déri Balázs 2011-ben megjelent írása,³ azonban egészen idáig hiányzott egy átfogó összefoglalás e zenei anyag tételeiről, keletkezéséről és

¹ Ezekről lásd a II. pontot!

² Déri Balázs: „Ami bizalommal tölt el. Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval 2007-ben.” *Magyar Egyházzene* XVIII/4 (2010/2011): 325–340. Rajeczky Benjamin: „A készülő új Népénektár.” *Vigília* 45/2 (1980. február). Dobszay László: „A Népénektár gregorián anyaga.” *Musica Sacra* I/1 (1987. március). Dobszay László: „Az élő gregorián.” In: *Psallite sapienter. Festschrift zum 80. Geburtstag von Georg Béres*. (Budapest: Szent István Társulat, 2008). [Dobszay László:] „Ad usum lectoris.” In: *The Graduale Parvum*. (Church Music Association of America – Blessed John Henry Newman Institute of Liturgical Music, 2012). VI–XV.

³ Déri Balázs: „Az Éneklő Egyház zenei újdonsága.” In: Kovács Andrea (szerk.): *„A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséretetek.” — Népénektáraink tegnap és ma*. (Budapest: LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2011). 403–409.

rétegeiről. Amikor 2013-ban Szendrei Janka vezetésével foglalkozni kezdtem Dobszay László hagyatékával, nyilvánvalóvá vált, hogy a kiadványokból ismerteken túl sok kiadatlan tétel és fontos kortörténeti dokumentum is fennmaradt, így érdemes részletesebben foglalkozni a témával.

II. Források

A kutatás során az első feladat az elérhető források számbavétele volt. A Dobszay által készített, új, magyar nyelvű gregorián tételek összegyűjtésekor a megjelent kiadványok mellett feldolgoztam azokat a kéziratos gyűjteményeket, tisztázatokat, másolatokat és vázlatokat is, amelyek Dobszay László hagyatékában maradtak fenn. Az első biztosan keltezhető forrás 1968-ból való, az utolsó pedig 2010-ből.⁴ Ezek közül a miséhez és a zsolozsmához kapcsolódóan három-három összefoglaló kiadványt érdemes külön is kiemelni, mert ezek jól jellemezznek egy-egy alkotói periódust. Az Egyetemi templom *Vesperálé*-ja (1969) és a *Kis magyar uzuális* (~1973) az első időszak összefoglaló kiadványai.⁵ Ezt a nyolcvanas

⁴ Magyar *Kyriale simplex*. (Kézirat, 1968). Kommúnió Becket Szent Tamás ünnepére: *Nagy az ő dicsősége*. (Kézirat, 2010).

⁵ Az 1969-es *Vesperále* második, hivatalos kiadása: *Magyar vesperás*. (Budapest: Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia, 1974). *Kis magyar uzuális*. (Eger: Főegyházmegyei Hatóság, 1975).

években az *Éneklő Egyház* (1985) és a *Népszolozsmák* (1990) követik, amelyekben a terjesztésre szánt tételek legjavát közölték.⁶ Végül a mindennapi használat igényeit szem előtt tartva végbement az énekanyag bővítése, amely végül az *Énekes zsolozsma*-sorozat köteteiben és a *Graduale Hungaricum*-ban jelent meg.⁷

Az összegyűjtött forrásanyag feldolgozásához nagy segítséget jelentettek a hagyatékból előkerült további dokumentumok, tanulmányok és levelek, amelyek a vizsgált tételek megalkotásához és terjesztéséhez kapcsolódnak.

Kivételes lehetőség, hogy a forrásfeldolgozást még élő szem- és fültanúk emlékei is segítették. A legfontosabbak ezek közül Szendrei Janka, a Rókus-szκόla tagjai, Ullmann Péter OPraem és Mons. Török József emlékei, akik szinte a kezdetektől fogva, de legalábbis a hetvenes évek elejétől végigkísérték a Dobszay-féle egyházzenei reform alakulását.

Kis magyar uzuális. Függelék „Az üdvösség története” c. hittankönyvhöz. (Budapest: Szent István Társulat, 1978).

⁶ *Éneklő Egyház.* (Budapest: Szent István Társulat, 1985). *Népszolozsmák.* (Budapest: Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990).

⁷ *Nappali zsolozsmák könyve (Diurnale).* [=Énekes Zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. I.] (Budapest: KÉSZ Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990). Ezt követi az *Énekes zsolozsma*-sorozat további hat tagja 1999-ig. *Graduale Hungaricum.* (Gödöllő: A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007).

E három forráscsoport párhuzamos vizsgálata tette lehetővé, hogy dolgozatomban a tételek jegyzékén túl azok történetére és jelentőségére is kitérjek.

III. Módszer

A források vizsgálata után lényeges feladat volt a közel kétezer regisztrált tétel zenei csoportosítása. A vizsgált anyag sajátos tulajdonságai miatt a gregoriánhoz kapcsolódó tudományos irodalom hagyományos csoportosításait nem lehetett módosítás nélkül alkalmazni, így végül egy új, egyedi zenei rendet állítottam föl, amely a hagyományos csoportosítások előnyeit a vizsgált anyag rendezése folyamán észlelt sajátosságokkal egyesíti.

Ennek lényege, hogy a tételeket az anyanyelvre ültetéskor alkalmazott dallamkezelés szerint csoportosítottam elkülönítve (1) a recitatív tónusok alkalmazásait, (2) az eredeti dallamot többé-kevésbé megtartó tételeket, (3) a népi gyűjtésből kölcsönzött tételeket, (4) a dallamtípusok magyar nyelvű alkalmazásait (5) és az előzmény nélküli, új kompozíciókat.

E csoportosítás nagy előnye, hogy az azonos eljárással készült tételek könnyen összehasonlíthatók, ezáltal pedig megismerhetővé és érthetővé válik az alkotás folyamata.

IV. Eredmények

A kiadványok és a fennmaradt kéziratos források összegyűjtésével, feldolgozásával és értékelésével párhuzamosan egyfajta műjegyzék módjára alakítottam ki az új, magyar nyelvű gregorián énekek repertóriumát, amelyben minden előkerült tétel helyet kapott.⁸ A jegyzékben műfajok és azon belül dallamok szerint csoportosítottam a tételeket, de a digitális forma lehetőséget ad az ettől eltérő – liturgikus hely, szövegkezdet, stb. szerinti – rendszerezésre és a keresésre is. A gyűjtemény elsőként ad teljes képet a Dobszay László és munkatársai nevéhez köthető új, magyar nyelvű, gregorián énekekről, ugyanakkor dinamikusan bővíthető jövőben előkerülő, jelenleg lappangó tételekkel is.

A jegyzék összeállításán túl az anyag vizsgálatának és zenei rendezésének legnagyobb eredménye, hogy nem csak funkcionálisan, hanem zeneileg is jól leírhatókká és elkülöníthetőkké váltak azok az új, magyar nyelvű gregorián tételek, amelyek közösségi használatra, a tömegéneklés igényét szem előtt tartva készültek. Ezek az általam népgregoriánnak

⁸ A jegyzék közel 2300 tételt tartalmaz. Az adatbázis nyilvánosan elérhető változata: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/19zjPAjTlzRyTUusFuhMMTo6oAoKYCMdpNKuzB-xcn7Y/edit?usp=sharing> (Utoljára megtekintve: 2021. 09. 27.).

nevezett énekek teljesen belesimulnak a gregorián zene megfelelő dallami csoportjaiba, mégis egy-egy ponton azoktól diszkréten eltérő, önálló dallami és szövegkezelési jegyeket mutatnak. Ezek új – Dobszay Lászlóhoz köthető – zeneszerzői megoldásoknak tekinthetők, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy sosem lépik át az adott dallam történeti anyagból ismert variálhatóságának határát, hanem azon belül adnak a dallamnak egy új, önálló karaktert. Az új, magyar nyelvű gregorián énekek és azon belül a népgregorián tételek jelentősége tehát az, hogy nem felülírják vagy másolják a gregorián ének hagyományos anyagát, hanem új minőséget hoznak létre benne. Dobszay az alkotás során képes volt egy évszázadok óta halottnak hitt zenei nyelvet oly mértékig elsajátítani, hogy nem stílusgyakorlatokat, hanem új értéket tudott benne létrehozni anélkül, hogy kilépett volna belőle.

A magyar népgregorián tehát egy zeneileg hiteles és gyakorlatban is működőképes megoldást kínál a jelenkori egyházzenei gyakorlat (a gregorián ének elhagyása) és a hivatalos egyházzenei iránymutatások (a gregorián ének elsősége) között feszülő ellentét feloldására.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Publikációk, előadások:

- Farkas Domonkos: „A *Temetési szertartáskönyv* magyar nyelvű gregorián tételei.” In: Balogh Péter Piusz OPraem – Réger Ádám (szerk.): *Insigni die sollemnitatis. Írások Ullmann Péter Ágoston OPraem 80. születésnapjára.* (Gödöllő: Gödöllői Premontrei Apátság, 2020). 146–154.
- „A traktusok anyanyelvű előadási lehetőségei.” Előadás a *Graduale Hungaricum – orgonakíséret* című könyv online bemutatóján. 2021. június 12. 10:00. Premontrei Auditórium, Gödöllő.
- Az új, magyar nyelvű gregorián énekekről. TV interjú az MTVA Katolikus Krónika című műsorában (Balogh Piusz OPraem, Kercza Asztrik OFM és Farkas Domonkos). Sugározva: 2021. július 18.

A dolgozathoz kapcsolódó zenei tevékenység:

- Dobszay László *Vállalival beárnyékoz* című offertóriumának és a *Missa mundi* tételeihez írt, a kutatásaim során előkerült kortárs orgonakíséreteinek bemutatója. Közreműködött a Budapesti Énekes Iskola koncertegyüttese (művészeti vezetők: Mezei János és Bubnó Tamás) és Horváth Márton Levente orgonán. (2021. február 21. 16:00. Belvárosi Szent Mihály-templom).
- A dolgozatban feldolgozott zenei anyagot a liturgikus rendnek megfelelően hétről-hétre megszólaltatom a Gödöllői Premontrei Apátság általam vezetett zenei együtteseivel.